

4.2. Оцінка факторів диспаритету цін міжгалузевих відносин

Серед інших галузей виробництва сільське господарство є однією з масштабних та значних. У сільській місцевості в Україні живе 31,7 % усього населення, підприємства сільського господарства створюють 8,4 % валового внутрішнього продукту (добувна промисловість – 3,8 %, переробна промисловість 33,3 % ВВП). Проте протягом останніх двох сторіч процент населення, зайнятого в сільському господарстві, невпинно скорочується. Так за період з 1985 до 2010 року питома вага сільського населення скоротилася з 35,4 % до 31,7 %. Сьогодні з кожних чотирьох українських робітників лише один працює в сільському господарстві. Народжуваність у сільській місцевості вище, ніж у містах, але міграційні процеси невілюють цю перевагу.

Люди залишають сільськогосподарські підприємства і шукають у містах більш високі заробітки (в Україні у промисловості вони 1,7 разів вищі, ніж у сільському господарстві, за даними 2009 р.), більш короткий робочий день і більш змістовне суспільне життя.

З економічної точки зору, як стверджують західні економісти, це добре. У випадку відсутності такої міграції міста за чисельністю

постійно б зменшувалися, а питома вага сільського населення в загальній чисельності населення все більше зростала б. Виходячи із закону спадаючої доходності ресурсу, це б означало зменшення продуктивності праці в сільському господарстві і, як наслідок, зменшення добробуту всіх громадян.

Окрім різниці в рівнях народжуваності, існує ще дві причини відносного занепаду сільського господарства, а саме: технічний прогрес і збільшення споживання продуктів харчування у меншій пропорції, ніж споживання промислових товарів і послуг. Технічний прогрес значно скоротив потреби в робочій силі, необхідній для виробництва будь-якої кількості продуктів харчування і текстильної сировини.

Нині люди в розвинутих країнах не бажають збільшувати споживання продовольства і починають прислуховуватися до рекомендацій спеціалістів зі здорового способу життя, які стверджують, що зараз в середньому кожна людина з'їдає в 2,0-2,5 рази більше продуктів, ніж їй необхідно.

Протягом десятиліть як у розвинутих країнах, так і в Україні, ціни на сільськогосподарську продукцію зростають нижчими темпами, ніж ціни на інші товари. Цей факт можна пояснити, аналізуючи графік рівноваги попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію (рис. 4.1).

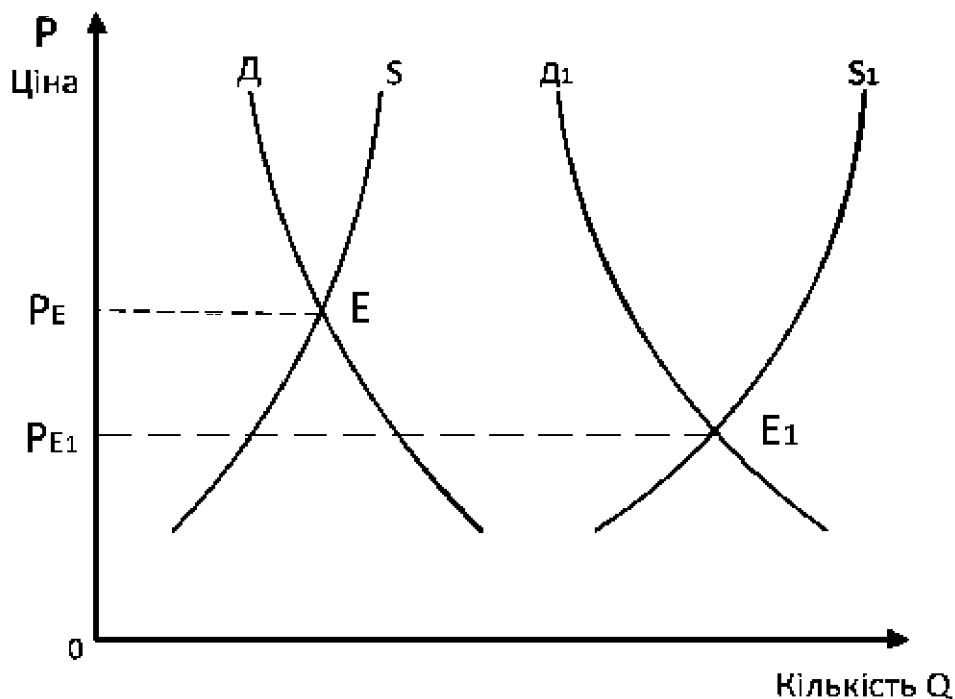

Рис. 4.1. Рівновага попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію

Точка E перетину кривих попиту – D і пропозиції – S являє собою рівновагу попиту і пропозиції за якийсь минулий період. Коли мине декілька років, положення цих кривих зміниться: крива попиту D зсунеться вправо, оскільки населення зростає, а більш високі реальні доходи сприяють тому, що люди бажають споживати більше продуктів харчування за тими ж цінами. Але відомо, що продукти харчування є продуктами першої необхідності, витрати на які не зростають пропорційно збільшенню реальних доходів, а населення усіх розвинутих країн зростає дуже повільними темпами, а в Україні воно навіть зменшується. У цьому випадку крива D зміщується в положення D_1 . Відповідно пропозиція сільськогосподарської продукції в розвинутих країнах зростає більш швидкими темпами, ніж попит, і тому крива пропозиції S зміститься вправо (на більшу величину, ніж крива D) і займе положення S_1 .

Нова рівновага встановиться в точці E_1 , якщо б не було державного втручання. Новій точці перетину E_1 відповідає нова рівноважна ціна P_{E_1} , яка менша за попередню рівноважну ціну P_E внаслідок того, що збільшення пропозиції перевищує зростання попиту.

Природно, що ця понижувальна тенденція спричиняє великі фінансові труднощі для тих фермерів і сільськогосподарських підприємств, у яких продуктивність праці не збільшилась у значних розмірах. Зрозуміло, що це посилює прагнення сільськогосподарського населення залишити село і зайнятися пошуками роботи в промисловості.

Одночасно подібна тенденція означає, що споживачі менше сплачують за сировинну складову продуктів харчування і що в економіці відбувається перерозподіл ресурсів на користь тих товарів, які більше потрібні суспільству.

Сільське господарство – це галузь, яка характеризується постійними коливаннями цін і попиту на сільськогосподарську продукцію щорічно, щоденно, щогодинно і щохвилино. З коливаннями цін коливаються і доходи сільськогосподарських підприємств. Але криві пропозиції господарств відносно нееластичні з багатьох причин.

Виробники сільськогосподарської продукції, як правило, розширюють виробництво навіть при низькому рівні цін, тому що у них нема альтернативи: зменшення виробництва за умови низьких цін ще більше погіршить їх становище. Постійні його витрати продовжують існувати незалежно від того, виробляє він багато продукції чи мало. Якщо ж виробник не може суттєво скоротити додаткові витрати, скорочуючи обсяг виробництва, то, природно, недоцільне його скорочення.

Наприклад, незалежно від обсягів виробленої продукції, підприємство сплачує такі постійні витрати, як проценти по кредитах, витрати на електроенергію, різні управлінські витрати (телефон, Інтернет, поштові витрати), податок на землю і майно та ін.

Отже, якщо попит нееластичний по відношенню до зміни цін, а пропозиція постійно зростає (або залишається відносно постійною величиною), то сукупна дія цих факторів викликає постійно значне коливання цін (рис. 4.2).

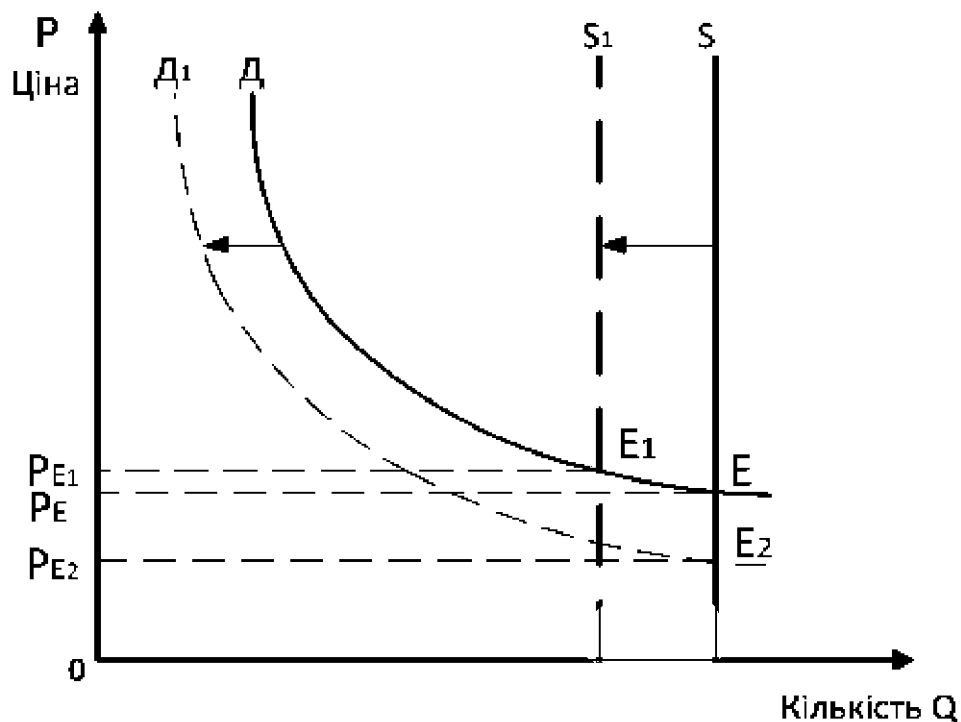

Рис. 4.2. Коливання попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію

Зобразимо на графіку криву пропозиції вертикальною лінією S , яка означає, що пропозиція абсолютно нееластична до зміни цін. Пунктирними лініями позначимо криві, які зміщувалися вліво під впливом різних факторів. Таким чином, зменшення пропозиції з величини S на S_1 , призводить до незначного підвищення ціни від P_E до P_{E_1} , і навпаки, зміщення кривої попиту D в положення D_1 на незначну величину зумовило різке зменшення цін від P_E до P_{E_2} і доходів виробника.

Колівання цін на сільгосппродукцію завжди більше коливань цін на товари, які купували сільгоспвиробники.

Поняття «паритет» дуже просте: якщо в базовому періоді (для США це період 1910-1914 рр.) продаж 1 тонни пшениці або іншої

культури приносив дохід, достатній для купівлі визначеної кількості міських товарів і послуг, то і в наступні роки він теж повинен давати еквівалент тієї ж кількості товарів. На практиці це означає, що чисельна величина паритету цін обчислюється шляхом порівняння реально існуючих сьогодні цін з цінами 1910-1914 рр. Якщо отримане співвідношення складе менше 100 %, то це буде означати, що ціни на сільгосппродукцію знизились у порівнянні з цінами на інші товари, створився диспаритет цін. Наслідком диспаритету є «вимивання», «перетікання» коштів із сільського господарства в промисловість і інші галузі.

Підтримка паритету цін, як свідчить аналіз, неминуче спричиняє лавину надлишку сільгосппродуктів. Якщо на графіку рис. 4.2 штучно підтримувати ціну не на рівні рівноважної ціни P_E , а на більш високому рівні, наприклад, на P_{E_1} , то рівноважна пропозиція S_1 у такому випадку буде менша за S , а різниця $S - S_1$ створить той надлишок продукції, який буде постійно накопичуватися, і цей процес нескінченний.

Допомогти сільгосппідприємствам уряд намагається, використовуючи п'ять основних видів економічних заходів:

1. Пряма допомога, яка надається виробникам, якщо вони зможуть довести, що живуть у злиднях.

2. Державні програми, спрямовані на збільшення попиту на сільгосппродукти або на зниження реальних витрат виробництва.

3. Програми обмеження посівних площ, наприклад, квоти посівних площ або квоти збору продукції для кожного підприємства, які переслідують мету – скорочення виробництва продукції і підвищення цін.

4. Програми закупок і запозичень, метою яких є гарантування та підтримка цін.

5. Програми субсидування для покриття різниці між закупівельними і продажними цінами.

Перша форма допомоги не є чимось винятковим для сільгосппідприємств. Вона є однаковою для всіх членів суспільства і передбачається існуючою системою соціального забезпечення.

Стимулювання попиту на сільгосппродукцію і зниження витрат, що передбачається другою формою допомоги, зв'язані зі спробами урядів розвинутих країн знайти інше, ніж харчове, використання сільгосппродуктів, наприклад, у хімічній та фармацевтичній промисловості. До останніх років ХХ ст. ці спроби не давали суттєвих результатів. Але сьогодні, здається, проблема надлишків

продукції на найближчу (30-50 років) перспективу вирішується шляхом переробки деяких культур (ріпаку, інших культур) у біопаливо.

Наступні три види допомоги потребують більш ретельного аналізу. Третя форма допомоги пов'язана з обмеженнями посівних площ. Міністерство аграрної політики в нашій країні має право рекомендувати Верховній Раді ввести контроль над посівними площами шляхом обмеження загальної площі під даною культурою і встановлення кожному сільгоспдприємству визначену квоту посівної площі. Але такий контроль варто ввести лише на добровільних засадах, коли виробники самі вирішують, чи хочуть вони цих обмежень.

Якщо таке рішення виробники прийняли шляхом своєрідного опитування (або якимось іншим способом), то Верховна Рада приймає в розвиток такого рішення закон. Наступний графік ілюструє наслідки впровадження регулювання площ під певними культурами (рис. 4.3).

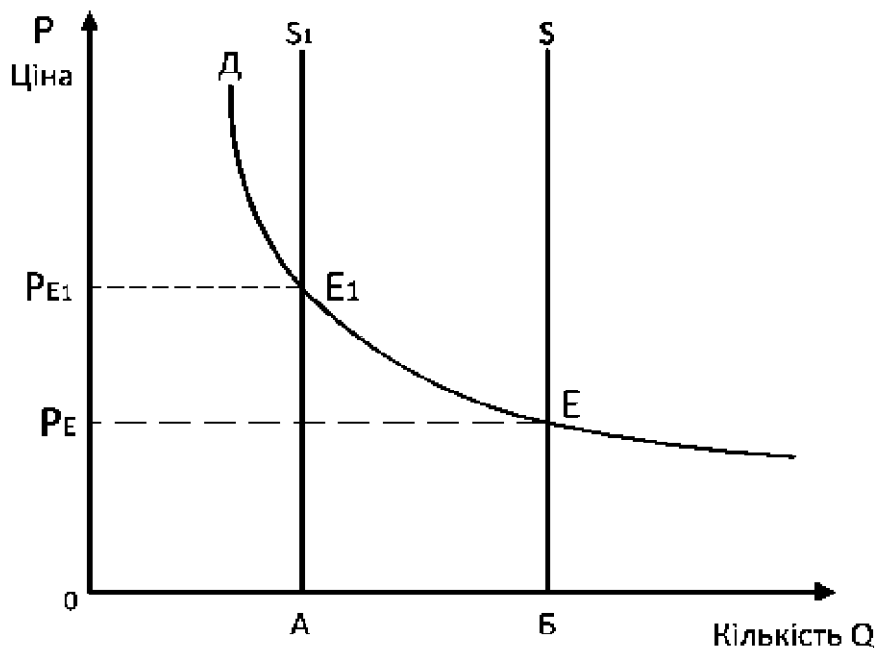

Рис. 4.3. Зміна попиту та пропозиції на сільськогосподарську продукцію при обмеженні посівних площ

На цьому графіку криві попиту і пропозиції до державного втручання представлені, відповідно, лініями D і S , ціна рівноваги P_E відповідає точці перетину кривих попиту і пропозиції. Далі сільгоспдприємства починають зменшувати свої посівні площі. Припустимо, що таке обмеження дає бажані результати і забезпечить

скорочення пропозиції сільгосппродуктів, хоча значна кількість учених розвинутих країн має протилежну думку.

Нова крива пропозиції S_1 перетинає криву попиту в точці E_1 , якій відповідає більш висока ціна P_{E_1} . Споживач платить більш високу ціну і споживає меншу кількість продукції – OA . Сільгоспідприємство одержує більш високу ціну, але продає меншу кількість своєї продукції. Його вигравш, тобто збільшення чи зменшення доходу, залежить, у першу чергу, від еластичності попиту. Якщо попит на сільгосппродукти нееластичний щодо ціни, тоді скорочення виробництва настільки збільшує ціну, що загальний дохід зростає. Графічно виручка від продажу продукції до обмеження посівних площ була представлена прямокутником OP_EEB , після скорочення площ – $OP_{E_1}E_1A$. Оскільки попит нееластичний, то площа прямокутника $OP_{E_1}E_1A > OP_EEB$, тобто дохід-виручка від продажу зростає.

Наступна форма допомоги для підтримки паритету цін – державні закупівлі сільгосппродукції. Знову покажемо цю ситуацію на графіку (рис. 4.4).

Крива попиту D перетинає криву пропозиції S в точці E , якій відповідає рівноважна ціна P_E . Така ціна значно менша за паритетну ціну P_F . Споживачі придбають за ціною P_F обсяг продукції OA , а підприємства пропонують за цією ж ціною обсяг продукції OB . Різницю між OB і OA закуповує держава.

І остання, п'ята, форма підтримки паритету цін – субсидії для покриття різниці між закупівельними і продажними цінами. Це найбільш складний випадок (рис 4.4 б). Як і в попередньому випадку, сільгоспідприємству гарантується паритетна ціна P_F , але тепер продовольство замість того, щоб зберігатися в сховищах, продається населенню для поточного споживання по звичайній ринковій ціні P_E , а різницю між паритетною ціною $OP_F - OP_E = P_F P_E$ доплачує держава.

Виникає питання: в якому випадку держава більше витрачає коштів – коли закуповує частку урожаю, чи коли підриває різницю між закупівельними і продажними цінами (форми допомоги четверта і п'ята)? Відповідь на це питання знову-таки залежить від еластичності попиту. Якщо попит на ділянці $F'E$ нееластичний, то уряд виплачує більше коштів на субсидії для покриття різниці в цілях. З точки зору економічної теорії, необхідно підтримувати такі заходи, які наблизять споживчі ціни до суспільних витрат виробництва продовольства, а саме – субсидії.

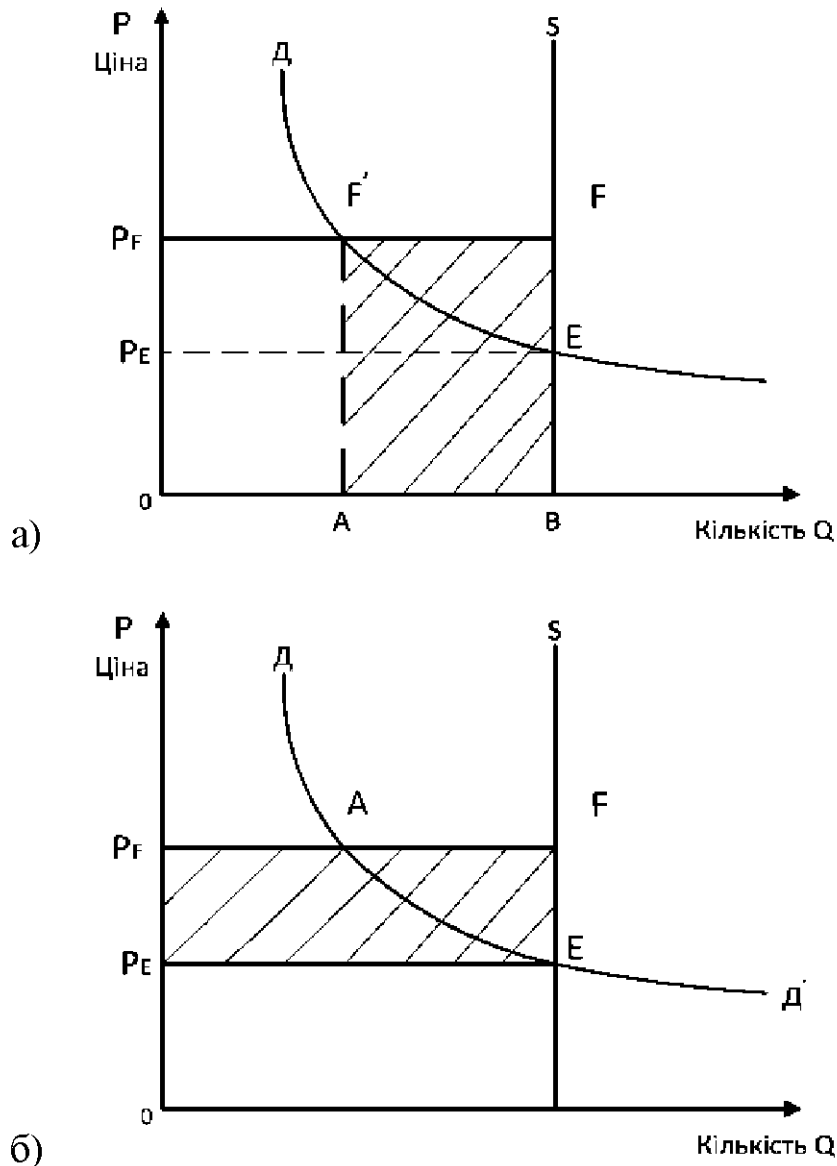

Рис. 4.4. Вплив на паритет цін державних закупок (а) та субсидій (б)

Аналізуючи всі форми допомоги сільськогосподарським підприємствам для підтримки паритету цін, можна дійти висновку, що ідеальної програми не може бути в разі, коли існує надлишкове сільськогосподарське населення. Його необхідно скорочувати, що і відбувається в дійсності.

Усі форми підтримки паритету цін є тимчасовими, щоб полегшити перевлаштування для тих осіб, чий дохід знижується.

Такі висновки витікають із аналізу, якщо ми зосередимося лише на тих припущеннях, що сільське господарство виготовляє продукцію лише для харчування. Якщо ж ми зможемо знайти альтернативне використання сільськогосподарської продукції, то ситуація докорінно змінюється. Ми переконані в тому, що таке альтернативне вико-

ристання сільгосппродукції сьогодні знайдено у формі вирощування ріпаку і виготовлення з нього біопалива.

З огляду на це, можна рекомендувати наступну програму підтримки паритету цін.

Із розглянутих п'яти форм підтримки найбільш дієвим, результативним, на наш погляд, є скорочення посівних площ узагалі і під окремими культурами зокрема. Наприклад, підприємство має 100 га землі, і відповідно до закону йому скорочують ріллю на 10 га. Звичайно, воно виключить із обробітку 10 га тієї площі, яка відрізняється низькою родючістю. Як відомо, рівень розораності території в Україні вищий, ніж у Франції, площа якої приблизно дорівнює нашій країні у 1,6 рази [1], а площа кормових угідь, лісистість території, відповідно, менше у 2 і 1,5 рази. Продуктивність орних земель в Україні майже удвічі нижча при значно більшій кількості сільського населення – відповідно, 31,7 % проти 5,4 %. Про необхідність скорочення орних земель постійно нагадують учені. Так академік УААН В. Ф. Сайко пропонує скоротити площу ріллі в Україні на 10 млн га [10]. Академік УААН Л. Я. Новаковський вважає за потрібне 5,1 млн га деградованих і малопродуктивних земель першочергово відвести під природну ренатуралізацію та тимчасову або постійну консервацію [7]. Дослідження академіка УААН В. М. Трегобчука засвідчують, що у найближчій перспективі є реальна можливість скоротити площу орних земель до 20-22 млн га [13].

Але виключивши з обробітку 10 га «найгірших» земель, підприємство буде намагатися шукати шляхи компенсації втрат від вилучення орних земель. Такими шляхами, в першу чергу, буде інтенсифікація обробітку решти 90 га землі. Крім того, якщо воно постійно виділяло під соняшник 9-10 га землі, а йому встановлено квоту тільки на 4 га, то це буде активно стимулювати пошуки альтернативних культур. Держава надасть йому дієву допомогу, рекомендуючи сіяти замість соняшника ріпак, твердо гарантуючи йому економічні пільги: тверду ціну на ріпак, обов'язкову закупку врожаю за цією твердою ціною, допомога елітним посівним насінням тощо. Це буде стартовий економічний поштовх сільгоспідприємств до вирощування ріпаку. Вже на початковому етапі їм нададуть достовірну, правдиву і переконливу інформацію про те, що в найближчі 30-50 років попит на ріпак для виготовлення з нього біопалива буде постійно зростати. Сільгоспідприємства будуть мати стабільно високі ціни, які забезпечать їм також стабільні зростаючі прибутки.

Кузьменко О. Б.

За рахунок саме трансформації виробництва культур буде забезпечений паритет цін і вирішення економічних і соціальних проблем сільського господарства.